
LITERATURĂ CONTEMPORANĂ

ALEXANDRU BURLACU
Institutul de Filologie
(Chișinău)

**VASILE COROBAN ȘI IDEEA SPECIFICULUI
NAȚIONAL (NOTE ȘI CONTRANOTE
DESPRE SPLENDOAREA ȘI MIZERIA
CRITICII LITERARE)**

Strangularea spiritului critic e doar un aspect din istoria mizeriei noastre literare. Cu anumite intermitențe în aceleași farse, cu... sau fără regizori, sunt ostracizați, suprimați din presa literară, îndepărtați din posturi, trecuți pe sub furcile caudine, supuși oprobiului public mai toți criticii și istoricii literari de la Vasile Coroban la Andrei Țurcanu doar din motiv că adeseori intră în conflict cu „gândirea colectivă”.

Astfel, într-o parte se încorporează, cu bună știință, creatori de mituri și fantezii ideologice, oportuniști, afaceriști care gândesc mai mult la profitul personal și iau parte la tot felul de acțiuni represive; activează foarte intens de dragul unor „strălucite” cariere literare, ce le obțin prin slugărnicie, fără însă a fi siguri de necesitatea reprimărilor unei sau altei opoziții literare, calitate poate cea mai bătătoare la ochi, în manifestările neofiților din ultimul timp. Cu toate acestea, intensitatea mai mare sau mai mică a proceselor de intimidare a criticii literare reflectă, într-un sens, încordarea sau destinderea vieții spirituale la diferite faze de dezvoltare a sistemului totalitar.

Criticii „individualiști”, în comparație cu cei „colectiviști”, de obicei nu beneficiază de o situație avantajoasă în ierarhia socială. Oricare ar fi metamorfozele regimului, nenumăratele campanii, inspirate și dictate de maiestatea providențială, infailibilitatea căreia la momentul oportun nu poate fi pusă la îndoială, criticul onest în gura majorității rămâne *naționalist, anarhist, disident* sau *oracol fals*. Înfrânt de ignoranța mării majorități, el, pentru a supraviețui, e silit să capituleze. Altfel spus, până mai ieri cea mai mare parte a criticii literare este mai mult o continuare firească și specifică a sistemului totalitar și mult mai puțin tinde să devină o conștiință a literaturii. Nu e întâmplător nici timpul proceselor rușinoase, când drumul spre Parnas trece inevitabil prin Golgota.

În timpul „dezghețului” din a doua jumătate a anilor '50 se observă o prostrație generală a criticii față de realitățile literare. Concomitent, ferocitatea incriminărilor continuă să scadă. Este un semn sigur că regimul, aflându-se în declin, caută să se adapteze la condițiile noi de viață. Incriminările politice sunt înlocuite cu altele, cum ar fi: *subiectivist, voluntarist, criticist* sau *nihilist* etc., însă fără dreptul de a fi discutate. Disocierile critice poartă un caracter monologat, iar discuțiile literare din anii '70–'80, cu rare excepții, sunt, în fond, niște dialoguri de o surditate monumentală. Esența neostalinismului în critica literară e dincolo de fenomenele exteriorizate. Neostalinismul, vorbind pe scurt, rezidă în falsificarea deliberată și recalitrantă a adevărului vieții în scopul consolidării pozițiilor aparatului administrativ, de comandă. Nu e întâmplător că „restructurarea” în literatura din a doua jumătate a anilor optzeci a început cu căutarea și încercarea de instaurare a „adevărului întreg”. Dar pe parcursul ultimelor trei-patru decenii nimic nu oprește evoluția criticii, *nimic nu strangulează spiritul critic ca mania de a „crea” și de a „demasca” dușmanul inventat*.

Caracteristică pentru etapa incipientă a restructurării anilor cincizeci este starea generală de luptă. În acest sens, trecutul nu e lepădat, el e încorporat în prezent. Chiar și

lupta împotriva stalinismului începe cu metode și procedee staliniste. Scriitorii și criticii de orientare conservatoare, susținuți de retrograzi, impun spiritelor radicale să răspundă așa-ziselor „comenzi sociale” cu aceleași dogme și teze oficiale, cu aceleași enormități, monstruoșități și ineptii de odinioară.

Oscilând în dogme ca o giruetă sub influența vântului politic, critica literară rămâne o jertfă a clasei birocraților. Ea participă activ la rezolvarea problemelor stringente, dar, spre regretul nostru, criticii, prizonieri ai unor prejudecăți, manifestă o adevărată miopie estetică. În pofida unor înaintări în tratarea unei sau altei probleme, critica iarăși se împotmolește într-un cerc vicios, care mereu se lărgește, dar din care nu mai poate ieși.

Disputele vizând problema *tipicului*, *realismul în literatura universală*, *romantismul*, *modernismul*, discuțiile cu privire la *specificul național*, la *valorificarea moștenirii literare*, *problemele eroului literar*, *dezrădăcinarea repercusiunilor teoriei „lipsei de conflict”*, *reminiscențele sociologismului vulgar*, *dogmatismul estetic în tratarea caracterului de clasă*, *partinic și popular al literaturii* sunt amare amintiri și umiliri ale spiritualității noastre. Cu toate acestea mizeria literară avansează cu siguranță. Staliniana artistică este înlocuită treptat cu letopisețul panegiric al brejnevianei. Dezideratul partidului de a reflecta actualitatea, ideea magistrală a „legăturii literaturii cu viața poporului” devine în consecință o modalitate disimulată de proslăvire a ocârmuitorului, odată ce reflectarea actualității se reduce adeseori la introducerea masivă în literatură a „sateliților”, a „cucuruzului cu frunza-n sus” etc., etc.

Cererea insistentă de a transpune artistic actualitatea și desconsiderarea trecutului istoric ascundeau capcanele mancurtismului. Am putea elucidă toate acestea printr-un singur episod, foarte semnificativ sub mai multe aspecte. Abordarea problemei specificului național în literatura română din Basarabia venea în flagrantă contradicție cu tendința de *uniformizare forțată* a societății. Aceasta e în pofida trâmbițării de către propaganda oficială a tezei conform căreia „literatura sovietică este socialistă prin conținut și națională prin formă”.

Din punctul de vedere al reflectării actualității imediate se aduc scriitorilor învinuiri nefondate cum că ei ar privi specificul național ca ceva static, încremenit, în pofida realității. „Țărâncă de azi, – scrie Em. Bucov, – nu-și mai duce zestrea în scrin așezat într-un car tras de boii pictorului Grigorescu. Scrinul a cedat locul dulapului, carul cu boi a rămas în urma autocamionului. Descriind interiorul unei case țărănești, noi ținem morțiș la dispoziția lui primitivă – casă mare, tindă, cămară, dispoziție dictată pe vremuri de un trai sărac, întunecat. Azi în acest interior patriarhal nu mai încapă traiul nou, cultura nouă. Colhoznicii încep să-și construiască locuințe după un plan nou, după cum prevăd cerințele culturale și cele de trai ale oamenilor ce-și învață copiii, ascultă radio, privesc televiziunea, se odihnesc în odăi igienice, Trăind numai în asemenea condiții, vorbind numai o limbă cultă, oamenii de la țară vor înțelege adânc și teoria marxistă, și realitatea în înțelesul ei istoric, și progresul în domeniul tehnicii sovietice; o pildă – ce este un satelit și ce înseamnă el pentru țara noastră și lumea întreagă. Frumosul, progresivul specific național e potrivit primitivismului. Plămădirea justă a caracterelor de către un scriitor e în funcție de cunoașterea adâncită a realității, e în raport direct cu observarea permanentă a contemporanilor”.

În contextul anului 1958 atitudinile literaților față de această chestiune sunt foarte simptomatice. Astfel, articolul lui V. Coroban *Notițe despre specificul național în literatură și măiestria artistică* a surescitat spiritul conservator, a jignit buna încredere a cohorții stalinistilor. Fiecare literatură, – afirmă V. Coroban, – dezvoltându-se pe teren național, absoarbe și idei din alte literaturi, care o îmbogățesc. În general o literatură niciodată nu poate căpăta originalitate și strălucire, dacă nu se află în permanent contact cu literaturile înaintate

în idei și în măiestrie. Literatura sovietică moldovenească a luat naștere pe terenul propriu național, însă ea n-ar fi ajuns la înflorirea de azi, de nu s-ar fi îmbogățit încontinuu cu ideile literaturilor celorlalte popoare sovietice. Influență covârșitoare a exercitat asupra literaturii sovietice moldovenești în primul rând literatura rusă clasică și sovietică” (V. Coroban „*Notițe despre specificul național în literatură și măiestria artistică*”, – în „Nistru”, 1959, nr. 2, p. 117). Dar hiperprecauția criticului de a face abstracție de vreo oarecare influență occidentală exercitată asupra literaturii noastre îl duce la un punct de vedere firesc asupra specificului național, asupra exprimării demnității și mândriei naționale. Fără să-și dea seama de consecințe, el relevă *caracterul specific al literaturii naționale, concepția ei fundamentală despre lume, demonstrează că o literatură nu se poate claustra numai în „zidurile” vieții naționale, nu poate exista numai pe baza împrumuturilor de idei, că pentru a fi originală, literatura trebuie să pornească înainte de toate de la realitatea națională, iar scriitorul, care nu cunoaște destul de bine viața, obiceiurile, tradițiile, istoria, folclorul și limba poporului, niciodată nu va putea crea chipuri autentice, nu va fi concret în imaginea artistică, nu va avea colorit și stil individual, nu va pătrunde adânc în psihologia personajelor sale. Veridicitatea caracterelor, descrierile, dialogul, narațiunea sunt condiționate în bună măsură de realitatea vieții naționale, iar problema specificului național se află, deci, în strânsă corelație cu problema adevărului și reflectării lui în opera artistică.*

Literatura ca esență a spiritului național, literatura ca reflectare a istoriei în versiunea ei marxistă e destul de răspândită în critica sovietică. Ideea specificului național în literatură – de asemenea. „Fiecare popor, – notează V. Coroban, – are ceva specific în noțiunile sale de frumos, de bine, și de rău, de dreptate și de adevăr, de justiție socială și de răzbunare ș.a.m.d. Aceste noțiuni s-au format în decurs de secole și sunt condiționate de împrejurările istorice în care a trăit poporul. Cele mai frumoase trăsături de caracter național se cristalizează în folclor, în traiul cotidian, „în obiceiuri și moravuri, în literatura artistică scrisă și arta populară. Ceea ce caracterizează în primul rând folclorul nostru e profunzimea sentimentelor și expresia lor plastică. Baladele populare rămân o iconă vie a luptei poporului pentru dreptate, pentru justa ei distribuție între oameni. Eroii baladelor populare se caracterizează prin mărinimie, generozitate și printr-un profund simț al dreptății, care îi determină în toate situațiile să ia apărarea celui slab și asuprit. De acest fapt ne vorbesc, mai ales, baladele și cântecele haiducești. Puține creații literare redau cu atâta vigoare și plasticitate pedepsirea mișeliei, cum e redată ea în balada Toma Alimoș”; eroul lovit mortal biruie pentru un moment agonia morții și-l nimicește pe mișel. Și dacă vom examina pe rând baladele noastre, vom vedea că fiecare din ele are la temelie o idee etică înălțătoare și un sentiment de caldă umanitate.

Poezia noastră lirică populară cunoaște un sentiment dominant, pe care nu-l vom afla în poezia orală a altui popor – și acesta e sentimentul durerii. Cuvântul „dor” provine din latină (de la „dolere” – a dura), dar în limba noastră a căpătat un sens cu totul specific și e aproape intraductibil; el exprimă durere sufletească și dorință, dragoste și chin, nostalgie și bucurie... Doinele sociale oglindesc prin imagini de o rară frumusețe întreaga viață a poporului: neîmpăcarea lui cu asuprirea suferințelor lui nenumărate, setea de dreptate”. Anume acest fragment, ce, în fond, nu conține nicio idee cât de cât „mai originală”, a fost supus unei critici distrugătoare.

A declanșat campania, împotriva lui Coroban, Em. Bucov, care reprezintă o direcție pronunțată în literatura noastră – una de ilustrare a voluntarismului politic într-o modalitate romantică. Iată o teză concludentă: „Specificul național nu se transplantează mecanic din solul unei societăți vechi în cel al societății noi. Adierile din trecut se filtrează, trecând

prin felurite straturi ale atmosferei timpurilor și orânduieilor sociale. Nu se poate vorbi de specific național (cum vorbim de limbă) ca de ceva comun tuturor claselor unei societăți. Sunt tradiții și obiceiuri tipice unei anumite clase. Prin urmare, nu e just să atribuim unui întreg popor, unei întregi societăți din trecut același „specific”, ignorând faptul că obștea a fost împărțită în clase sociale antagoniste. Nu putem generaliza noțiunea de „strămoși”, când tratăm tradițiile naționale, moștenite de la predecesorii noștri” (Em. Bucov, *Unele greșeli în tratarea specificului național*, – în „Cultura Moldovei”, 1959, 26 aprilie, p. 3). Poetul are siguranță că V. Coroban apreciază specificul național ca ceva static, stând ca o stâncă seculară. Culmea măiestriei artistice în transfigurarea specificului național este, după Coroban, I. L. Caragiale și M. Eminescu. Îndemnul criticului de a urma cu sfințenie exemplul clasicilor îl irită pe oficialul poet, trâmbițând demagogic: „Firește, vestitul dramaturg și prozator român I.L. Caragiale și marele clasic al literaturii moldovenești și al celei românești M. Eminescu își îmbrăcau conținutul operelor lor într-o frumoasă formă națională. Dar de atunci s-au scurs multe decenii, s-au schimbat condițiile sociale, a evoluat și specificul național, s-au născut și s-au dezvoltat noi trăsături în sufletul poporului moldovenesc și, în consecință, au evoluat mijloacele de expresie a acestui suflet nou. Deci nu se cade a face calcări după felul specific național de oglindire a unor realități trecute”.

Democratizarea vieții spirituale e bine regizată și cenzurată. În inerția luptei împotriva prosternării în fața Occidentului Em. Bucov ține să observe că în fundamentarea tezei sale cu privire la specificul național, V. Coroban „recurge câte odată la scrisul „occidental”. De pildă, el ia de chezaș pe Ferdinand Brunetiere, faimosul critic idealist care, extinzând legile biologice asupra istoriei literaturii, rupe procesul literar de realitatea socială...” Și Bucov se întreabă nedumerit: „Dar cum se poate trece cu vederea faptul, că acest critic a fost purtător al ideologiei burheze, adept al pozitivismului francez?” Înviniuirile despre „îngustarea adevărului artistic”, precum și ironiile pe seama „sireacului” specific național, făcute de un poet bine privit la palat sunt de natură să dezorienteze proza noastră rurală. „Unii dintre tovarășii noștri caută specificul național numai la țară, expresia lui numai la țară, expresia lui numai la autori, care abordează teme rurale. În genere, orașul rămâne aproape cu totul în afara antenelor cercetătorilor noștri literari. A fost o vreme, când literatura sovietică moldovenească ocolea cu totul tema urbană. În ultimii ani, învârtoșate și lărgite, literele noastre sunt tot mai variate. El reflectează uneori și lumina vieții orășenești. Dar în principal literatura contemporană moldovenească, mai ales proza, rămâne rurală. Criticii moldoveni desconsideră scrierile, ce-și sorb vlaga din solul orașului de astăzi. Asemenea scrieri sunt privite uneori din punctele de vedere al unui specific național *sui generis* și botezate ca *nemoldovenești*”. Din păcate, observațiile critice despre deznaționalizarea centrelor urbane sunt neglijate și persiflate. Orientarea literaturii spre realitățile rurale își are mai multe explicații, una dintre care rezidă într-o oarecare opoziție față de adevărul social. Astfel, Em. Bucov ia o atitudine de o evidentă motivație politică: „În ce privește «ruralismul», ce copleșește literele noastre, subliniază el, să fim înțeleși drept. Spre deosebire de țaranul din trecut, colhoznicul privește frățeste orașul și preia multe trăsături sufletești de la orășean. Acest colhoznic merită să fie zugrăvit din plin de scriitorii noștri, care de fapt, cam rămân de căruța vieții noi de la țară. În literatura moldovenească cu conținut rural avem de acum și cantitate și calitate, dar ele se întâlnesc cam rar și se îmbină cam greu în focarul unor teme arzătoare pentru contemporaneitate.

Uneori căutarea cu tot adinsul a naționalului întunecă fondul socialist al realității sătești, alteori sub un frumos costum artistic nu se ascunde decât un manechin de lemn ori căutarea trăsăturilor sufletești veșnic, universal valabile, lipsește scrierea de coordonatele timp și spațiu... Vorbind de «ruralism», avem în vedere exagerarea unor trăsături sătești

muribunde, avem în vedere disproporția nejustificată dintre scrierile cu teme rurale și cele cu teme urbane, avem în vedere schimonosirea noțiunii specificului național”. Îngrijorarea lui Bucov în legătură cu faptul că nu se ia o atitudine categorică față de așa-zisele aberații în tratarea unor probleme vitale pentru dezvoltarea ulterioară a literaturii o împărtășește Plenara a IX a Comitetului Central al P.C. al Moldovei, altfel lupta e pierdută.

Această plenară, consacrată integral greșelilor de ordin ideologic ale lui V. Coroban, este o expresie violentă a conducerii „înțelepte” de către partid a muncii de creație, dar și o lecție nu numai pentru indezirabili, ci și pentru criticii conservatori. Dar, pentru a înțelege un singur episod din nenumăratele campanii, este necesar să mai stăruim asupra mecanismului de reprimare. În cunoscuta „Scrisoare la redacție”, publicată de gazeta „Cultura Moldovei” (1959, 15 octombrie) V. Coroban, conform cerințelor jurisprudenței oficiale, își recunoaște păcatele, dar nu e grațiat. Urmează o altă scrisoare „Să scoatem învățăminte adânci” („Cultura Moldovei”, 1960, martie), după care „Moldova Socialistă (13 martie 1960), pe atunci tribună a comunismului și a „internaționalismului” rusesc, îi răspunde prin articolul „Oracol fals”, scris în cele mai clare tradiții jdanoviste: „Numele lui Vasile Coroban figurează ultimul timp în presă. Figurează nu ca al unui erou în muncă, ce a binemeritat stima și recunoștința, ci ca al unui om, care și-a format un trist renume de oracol fals, de apărător și propovăduitor al unor concepții reacționare, revizioniste în cultură... Prima ieșire de mare masștab pe arena originalității V. Coroban o face în vestitele sale «Notițe despre specificul național în literatură și măiestria artistică». Spre a abate atenția cititorului neinițiat și naiv, V. Coroban face la începutul «notițelor» sale câteva închinăciuni fățarnice amintind în treacăt despre existența legăturilor și influenței literaturii moldovenești. Apoi, fără nici o rezervă, trece direct la esența «maximelor». El scrie: «Fiecare popor are ceva specific în noțiunile sale de frumos, de bine și de rău, de dreptate și adevăr, de justiție socială și de răzbunare ș.a.m.d.»

Cu o singură trăsătură de condei V. Coroban a revizuit teza marxist-leninistă despre morală. Adică, iese, că istoria Moldovei nu cunoaște societatea de clasă. N-au existat la noi până la Puterea Sovietică nici clase stăpânitoare, nici clase exploatate, asuprite. N-au fost nici boieri și capitaliști, nici argați și muncitori. A fost o societate neobișnuită, un popor format din oameni, aflați toți pe o treaptă politică, economică, socială egală, oameni care «de la vlădică la opincă» trăiau ca niște frați buni și erau unanimi în determinarea răului și binelui... «Maxima» lui V. Coroban, cu voia sau fără voia lui, seamănă cu scornirile unor trubaduri ai ideologiei burgheze, care se screm a dovedi că în țările capitalului monopolist nu mai există, cică, capitalism, că marii monopolști și masele de muncitori șomeri și semișomeri au devenit acum cei mai buni prieteni și campioni. Iată cu cine se înrudesce „tezele” lui Coroban. Cu voia sau fără voia lui, avem de-a face cu o încercare vădită de revizionism în domeniul moralei marxist-leniniste.

Prin trăsăturile sale greșite ale specificului național criticul, de fapt, ignorează realitatea, oamenii noștri harnici, neagă tot ce a fost realizat pozitiv, frumos, în viața satului nostru mulțămărită grijii de zi la zi a Partidului Comunist, datorită ajutorului frățesc acordat de celelalte noroade sovietice. Vedenia satului și a vieții patriarhale de altă dată, care trezește atâtea gânduri amare la oamenii în vârstă, ce-avu «fericirea» să trăiască în sărăcie și întuneric, devine un credo al criticului... Culmea profanației tradițiilor culturii noastre, a legăturii ei cu alte noroade, mai ales cu noroadele rus și ucrainean, acest oracol fals a atins-o încă în pascvilul «O prefață agramată...» Coroban profită de prilej să-și trâmbeze propriile concepții. Aceleași concepții naționaliste și revizioniste, la care de data aceasta se adaugă o solidă doză de grandomanie... Negând în mod nihilist orice legături reciproce dintre cultura norodului moldovenesc și noroadele slave, V. Coroban a alunecat pe pozițiile

latiniștilor reacționari, pe poziții antislavone, antiruse... Bineînțeles, că nici un Coroban nu va fi niciodată și nicidecum în stare să știrbească această prietenie de veacuri, care a prins noi rădăcini puternice în prezent, în marea comunitate a noroadelor sovietice frățești. Nici Coroban, nici altcineva – nimeni nu va stăvili furtunoasa dezvoltare a culturii norodului nostru – națională ca formă și socialistă prin conținut”.

Această copioasă citare conține în embrion și într-o formă primitivă un adevărat program al criticii oficiale, care face din critica radicală un fel de gogoriță pentru spiritele mici. Dar nu critica oficială, nu criticii „colectiviști” determină direcțiile de evoluție a literaturii. În pofida mai multor recidive, critica lui Coroban contribuie încet, dar sigur la disocierea problemelor curente ale fenomenului literar.

În anii „stagnării” e un timp foarte favorabil filistinilor, demagogilor și impostorilor. Cumularzii de fotolii literare impun criticii un spirit al cumetrismului, ce evoluează mai ales în anii ’70-’80 într-o formă de masonerie a „zoililor”. Aceștia au trecut liberă în presă, la editură, la radioteleviziune. Devenind critici de serviciu, ei alcătuiesc marea majoritate, poziția cărora e în acord cu dispozițiile conducerii de partid. Pe de altă parte, o seamă de critici merg orbește după literatură, fără a avea o filozofie largă, profundă și lucidă a existenței, dar cărora nu le e străină înțelepciunea și memoria spirituală a țaranului... Ideea specificului național a persistat nu numai grație vigurozității sale, ci și datorită unor firi temerare, care refuză dogmatismul, firi din rândul cărora se distinge figura lui Vasile Coroban, om de aleasă cultură, rămas în memoria colectivă atât prin valoroasele sale lucrări, cât și prin prigonirile la care a fost supus chiar și de către unii mânuitori de condei. Timpul, marele judecător, trecându-le pe toate prin ciurul său, le pune la locul lor, conturând de la distanță ceea ce este cu adevărat important și ceea ce este efemer.